

si itävaltalaisilta oppilailtaan monen vuoden takaista käytöstään.

Synkeä ja epätoivoinen tunnelma tihentyy kirjassa monin paikoin kouriintuntuvaksi, mutta kirjasta löytyy toki muitakin sävyjä. Logiikan kanssa kahden olemistaan hän kuvaa: ”olla taas suojassa, taas kotona, taas lämmössä, on se mitä sydämeni kaipaa & mikä tekee sille niin paljon hyvää” (16.10.30). Liikuttavaa on myös lukea kevätauringon tuotamasta ilosta päiväkirjojen loppupuolella, kun kirjoittaja tuntuu olevan hajoamisen partaalla.

Wittgenstein käy läpi suhdettaan uskontoon ja päiväkirjoissa tulee esille paljon teologeja kiinnostavaa pohdintaa. Kuten suomentaja huomauttaa, Wittgenstein ei tässä puhu akateemisen ulkokohtaiseen sävyyn uskonnosta. Tosin joissakin kohdin löytyy yhtymäkohtia Wittgensteinin uskontoa koskeviin filosofisiin huomautuksiin. Erityisesti Norjan jakson aikana Wittgenstein luki Raamatua ja pohti kristinuskon opinkoh-
tia: ”Kiertelen Uutta testamenttia kuin hyönteinen valoa” (15.2.37). Valo polttaa, kuten käy ilmi näytteestä, jonka taustalla on pohdiskelua lunnastuskuolemaa koskevasta opista:

”Sain ajatuksen, että minun pitäisi paastota huomenna (pitkäperjantaina) & ajattelin: teen niin. Mutta heti sen jälkeen se vaikutti minusta käskyltä, ikään kuin minun olisi pakko tehdä niin, & vastustin sitä. Sain: ”Haluan tehdä niin, jos se tulee sydämestäni & en, koska minua käskettiin.” Mutta eihän tämä ole kuuliaisuutta! Ei ole itsensä kuolettamista, jos tekee sydämestä kumpuavan asian (vaikka se olisikin ystävällinen tai tiettyssä mielessä hurskas). Siihen ei sentään kuole. Kun taas kuolee, jos toteuttaa käskyn kuuliaisesti pelkästä kuuliaisuudesta. Tämä on kuolinkamppailua, mutta se voi olla, sen pitäisi olla, hurskasta kuolinkamppailua. Niin ainakin minä ymmärrän asian. Mutta minä itsesi! – Tunnustan, etten halua kuolla pois, vaikka ymmärrän, että se on korkeampaa. Tämä on kauheaa; voi-

sipa joku valonkajo valaista tätä kauheutta!” (25.3.37.)

Wittgensteinin hengelliset harjoitukset olivat omintakeisia. Hän tunnustaa eräänä iltana polvistuneensa ja rukoilleensa sanoin ”Täällä ei ole ketään” ja saaneensa siitä helpotuksen. Wittgenstein arvosti Kierkegaardia. Uskonto oli Wittgensteinille henkilökohtainen, yksilöä koskettava asia, uskonnon institutionaalinen puoli ei juurikaan kiinnostanut häntä.

Kuten kirjan takakansi lupaa, Wittgenstein on henkilönä voimakkaasti läsnä päiväkirjoissaan. On jopa hiukan kiusallista lukea esimerkiksi rakastuneen ja siksi naiivin viattomalta vaikuttavan miehen tilityksiä. Samaa voi sanoa joistakin hulluuden partaalla tehdyistä merkinnöistä. Toisaalta tämän ”huippu-tutkijan” – jonka julkaisuluettelossa kohtaan ”A1 alkuperäisartikkeli tieteellisessä aikakauslehdessä” sisältyi vain yksi julkaisu – synkeän kunnistelemattomasta sielunmaisemasta ei voi olla pitämättä. Teoksen sivuilta löytyy myös paljon aforistisia helmiä ja vielä enemmän nerokkaita ”lauseensikiöitä, joilta puuttuvat vielä tärkeimmät raajat” (13.10.31). Wittgensteinin kohtalona oli tulla yhdeksi 1900-luvun tunnetuimmista filosofeista. Hän oli ihmisenä poikkeuksellinen ja – ainakin kauempaa katsottuna – kiehtova persoona. Niinpä kaikkea hänen elämänsä ja ajatteluunsa liittyvää aineistoa pidetään huomionarvoisena. Uschanov ansaitsee kiitoksen kääntäjänä sekä Wittgensteinin ajattelua ja elämää selvittävänä tutkijana.

TIMO KOISTINEN
DOS., HELSINKI

GUNDARS CEIPE

Latvijas brāļu draudzes
vēsture 1918–1940. Diss.
Rīga: LU Akadēmiskais ap-
gads 2010. 319 s.

Latvialainen historiatieteen tohtori, kasvatustieteen ja teologian maisteri, pastori Gundars Ceipe on painunut väitöskirjassaan maansa herrnhutilaisuuden (veljesseurakunta) vaiheisiin 1918–1940. Ajanjakso kattaa Latvian ensimmäisen itsenäisyyden ajan. Erityisesti Liivinmaalla 1700- ja 1800-luvun ensimmäisellä puoliskolla poikkeuksellisen vahvan kannatuksen saaneen herätysliikkeen vaikutus Latvian kirkko-, kulttuuri- ja sosiaalishistoriassa on ollut merkittävä. Siksi myös tutkimuksellinen mielenkiinto liikettä kohtaan on ollut varsin suurta jo 1700-luvun lopusta alkaen.

Liivinmaan herrnhutilaisuuden tutkimushistoriassa heijastuvat kunkin aikakauden uskonnollis-teologiset tulkintamallit. Kuvaavaa oli, että luterilaista tunnustuksellisuutta edustanut Tarton teologisen tiedekunnan professori Theodosius Harnack (1816–1889), Adolf von Harnackin isä, asennoitui varsin kriittisesti Liivinmaan herrnhutilaisuuteen. Hän oli jopa sitä mieltä, ettei liike ollut muuta kuin kansallinen ja maallinen instituutio, joka oli pukeutunut uskonnolliseen kaapuun. Ylipäätään luterilaisen ortodoksian edustajat eivät ymmärtäneet sitä ”sydämen kristillisyyttä”, jota Baltian herrnhutilainen pietismi edusti. Erityisesti liikkeen vahvan kannatuksen aikana 1840- ja 1850-luvuilla *res herrnhutiana* oli esillä Liivinmaan pappein-
kokouksissa.

Aivan toisensuuntaista näkemystä edustivat 1800-luvun lopusta alkaen ne latvialaiset, jotka selvittivät herrnhutilaisuuden vaiheita. Latvian kansallisen kirkkohistorian luoja, professori Ludvigs Adamovičs (1884–1942) tutki Liivinmaan kirkkohistoriaa ja herrnhutilaisuutta. Hän piti liikettä merkittävänä tekijänä lat-

vialaisen kansankirkon ja koko Latvian kansallisen identiteetin muotoutumisprosessissa. Samaa tulkintalinjaa on sitten jatkanut nykyinen Latvian yliopiston historian professori Gvido Straube, joka on herrnhutilaisuuden asiantuntija. Joulukuussa 2010 tohtoriksi väitellyt Gundars Ceipe on hänen oppilaitaan Riiaassa.

Ceipe on itse ollut mukana Latvian herrnhutilaisuuden elvyttämisyhtymätyöryhmissä, mutta samalla hän on myös tutkinut liikkeen historiaa. Väitöskirja on pitkän selvittelytyön tulos. Tekijä on laatinut teoksen loppuun lyhyen selvityksen (*Post scriptum*, s. 312–319) omakohtaisesta kiinnostuksestaan herrnhutilaisuuteen ja kuvauksen liikkeen elvyttämisyhtymätyöstä vuonna 1991 uudelleen itsenäistyneessä Latviassa.

Historiallisesti kiinnostavat kuvat luettakoot tekijälle ansioksi. Lukijaa palvelee erinomaisesti tärkeimpien käsitteiden ja sanojen selvitys (s. 306), merkittäviin vuosiin keskittyvä Latvian herrnhutilaisuuden historiallinen pikakuvaus 1729–1914 (s. 307–311) ja poikkeuksellisen laaja englanninkielinen yhteenveto (s. 284–306). Sen sijaan lukijan on vaikea ymmärtää, miksi sekä henkilöitä että paikkakuntahakemisto puuttavat.

Ceipen tutkimuksen aikarajaus on kompakti. Hän keskittyy liikkeen vaiheisiin maailmansotien välillä, ajanjaksoon Latvian valtion itsenäistymisestä ensimmäiseen neuvostomiehitykseen. Ajanjakso on varsin hedelmällinen itse tutkimuksen näkökulmasta. Latvian ensimmäisen itsenäisyyden aika merkitsi maalle valtavaa taloudellista, sosiaalista ja kulttuurista rakennustyötä, myös kansallisen teologian syntyä. Latvian evankelis-luterilainen kirkko oli irtautunut Venäjän konsistorialisesta kirkkohallinnosta. Latvialaisen kansankirkon ideaali elähdytti erityisesti nuorempaa papistoa. Herrnhutilaisuus tarjosi historiasta vakuuttavan esikuvan ”latvialaisesta kristillisyydestä”. Samaan aikaan körttiläisyys oli noussut vasta itse-

näistyneessä Suomessa ”suomalaiseksi kristillisyydeksi”. Kuvaavaa on, että teologien ristiriitojen repimässä Latviassa herrnhutilaisperintöä arvostivat niin akateemiset liberaalit teologit kuin kirkon konservatiiviset piispat: Edgars Rumba, 1930-luvun lahjakkain latvialaisteologi ja Nathan Söderblom, joka toimi jopa Riian veljesseurakunnan johtotehtävissä 1930-luvun lopulla.

Koska neuvostoaika katkaisi kriittisen kirkkohistorian tutkimusperinteen Latviassa, Ceipe on joutunut raivaamaan tiheää tutkimusmetsiköä. Myös kirkkohistoriallisen lähdeaineiston kokoamiseen on liittynyt omat ongelmansa.

Ceipen tutkimustehtävä on selvittää Latvian veljesseurakunnan toiminta ja asema Latvian yhteiskunnan kansallisissa oloissa sekä tämän herätysliikkeen paikka ja merkitys maan uskonto- ja kulttuurihistoriallisessa kontekstissa. Tutkimuskysymykset ovat selkeät (s. 11). Tutkija käyttää historiatieteen menetelmää lähestyen tutkimusproblematiikkaa sekä kvalitatiivisesti että kvantitatiivisesti (s. 12). Sikäli kun tunnen Latvian kirkkohistorian lähteitä 1900-luvun osalta, voin todeta, että tekijä on käytännössä kerännyt kaiken olennaisen aiheeseen liittyvän aineiston. Hän käyttää muun muassa Latvian evankelis-luterilaisen kirkon konsistorin arkistoa, Latvian historian arkistoa sekä Herrnhutin veljesseurakunnan arkistoa (Unitätsarchiv) Saksassa. Hän on turvautunut myös Latvian historian museon kokoelmiin, haastatteluihin sekä tutkimusajan painettuihin julkaisuihin.

Ceipe selvittää Latvian herrnhutilaisuuden aikaisemman tutkimuksen ja viittaa lyhyesti myös Viron herrnhutilaisuuden tutkimushistoriaan (s. 25–32). Hän osaa problematisoida kommunismin luoman katkoksen merkitystä maan kirkkohistorian tutkimukselle.

Herrnhutilaisuuden taustaselvitys on laaja, jopa liiankin seikkaperäinen. Se ulottuu aina Jan Husiin, valdolaisiin ja Comeniukseen. Tätä

selvitystä voi mielestäni perustella vain sillä, että latvialainen lukija ei tunne Euroopan kirkkohistorian kehityslinjoja riittävän tarkasti. Itse tutkimuskysymysten kannalta sillä on toki merkitystä; onhan herrnhutilaisuus perinneliikkeenä varsin omaperäinen. Sen ilmentymä Liivinmaalla ei selity vain alueen ominaispiirteistä vaan ylipäänsä herrnhutilaisuuden erityislaatuisesta uskonnollisesta mentaliteetista ja tradition mukanaan tuomasta liikkeen uskonnollisesta itseymmärryksestä.

Tutkimus painottuu Riian veljesseurakunnan kehityksen kuvailuun. Lukija jää kaipaamaan enemmän Liivinmaan maaseudun elämän ja toiminnan kuvausta, mutta siihen lähteet eivät todennäköisesti anna riittäviä aineksia. Ceipen tutkimus kohdistuu herrnhutilaisliikkeen organisoitumiseen, toimintaan, sisäisiin jännitteisiin, rukoushuoneisiin ja merkittäviin tapahtumiin.

Tutkimuksen periodisointi on kaksijakoinen. Ensimmäinen varsinaisen tutkimusluku kattaa kehityksen vuoteen 1935, toinen vuodet 1935–1940. Tutkimuksen painopiste on siis Riian kehityksessä. Sen jälkeen tekijä selvittää koko tutkimusjakson osalta rukoushuoneet Liivinmaan maaseudulla (luku 4.) sekä liikkeen identiteetin ja suhteen maan evankelis-luterilaiseen kirkkoon (luku 5.). Viimeinen pääjakso on eräänlainen ”kaatoluokka”. Tässä kuudennessa luvussa Ceipe tarkastelee pienempiä herrnhutilaisuuden ilmentymiä kuten esimerkiksi Kuurinmaan veljesseurakuntaa sekä vertaa Viron ja Latvian herrnhutilaisuuden kehityslinjoja maailmansotien välisenä aikana.

Tutkimuksen jaksottelu on siis yhdistelmä kronologiaa ja asiakokonaisuuksiin keskittyvää kokonaistarkastelua. Jokainen, joka tuntee tutkimusalueen, joutuu pohtimaan sitä, miten puhdas kronologinen tarkastelu istutettaisiin tähän maastoon. Tutkimuskohde on sen tyyppinen kaleidoskooppi, että tiukan kronologian rakentaminen koko

tutkimusproblematiikan osalta saataisi olla varsin ongelmallista. Luki- ja ystäväväkkinen se ei olisi.

Esimerkiksi 1860-luvulla alkunsa saanut Kuurinmaan veljesseurakunta on uskonnollisena ilmiönä mentaalisesti jossain määrin erilainen kuin vanha Liivinmaan herrnhutilaisuus. Ceipe tietää tämän, eikä yritäkään sotkea ilmiötä keinotekoisena jäsentelyn pakkopaidalla. Mielestäni Ceipen tutkimuksen jaksottelu toimii. Tutkija osaa soveltaa historiantutkijan työkaluja luovalla tavalla; hän ei kivity kaavamaisuuksiin. Näin tutkittava ilmiö avautuu lukijalle, ja asioiden käsittelyssä on joku tolkkua.

Ceipe osoittaa, ettei Liivinmaan herrnhutilaisuudesta tullut enää 1920- ja 1930-lukujen Latviassa uutta uskonnollista voimatekijää, niin paljon kun liikettä kirkollisesti ja kulttuurisesti arvostettiin. Tutkijalla on tarve painottaa sitä, miten arvostettu liike herrnhutilaisuus oli. Hän tuo esille Riian teologisen tiedekunnan merkittävimpien professorien arvostavan suhtautumisen liikettä kohtaan. Tässä yhteydessä olisi ollut aihetta pohtia syvemmin teologianhistorian kannalta eräiden latvialaisteologien oppi-isten, kuten Schleiermacherin, Adolf von Harnackin, Rudolf Bultmanin ja Rudolf Otton teologisten painotusten ja kokemusperäisen pietistislähtöisen uskonnollisuuden suhdetta. Dogmaattisesti väljä pietismin ilmentymä – siis herrnhutilaisuus, joka oli tunteen, intuition ja subjektiivisen kokemuksen uskonto – saattoi ”elävän kristillisyyden” painotuksessaan löytää yhteisiä leikkauspisteitä ainakin niiden enemmän tai vähemmän liberaalien akateemisten teologien kanssa, joille latvialaiskansallisen ”kansankirkon” idea oli tärkeä. Oma kysymyksensä on myös se, vaikuttiko tietoisuus vanhan Tarton ortodoksin vahvan edustajan, Teodosius Harnackin rajusta herrnhutilaisuuskritiikistä 1800-luvulla liberaalteologien osalta käänteiseen asennoitumiseen maailmansotien välisen ajan Latviassa.

Liivinmaan herrnhutilaisuus oli ennen kaikkea myös latvialaiskansallinen ilmiö, johon baltiansaksalaista vaikutusta vastustaneet papit saattoivat jo tästä kansallisesta jännitteestä johtuen suhtautua myönteisesti. Toisaalta – paradoksaalista kyllä – liike tuotiin Liivinmaalle Saksasta vuodesta 1729 alkaen. Toisaalta on huomattava, ettei Latvian herrnhutilaisuus ollut maan teologisen taistelun keskiössä. Perusjuonteeltaan se oli kuitenkin perinteistä kristinoppia painottava liike. Eräät sen edustajat ottivat avoimesti kantaa liberaalia teologiaa vastaan. Pidän puutteena, ettei Ceipe lokalisoivaa liikettä seikkaperäisemmin Latvian teologiseen maastoon.

Tutkija käsittelee myös Latvian herrnhutilaisuuden jännitteitä ja hajaannusta 1930-luvun alussa. Tekstissä paistaa tietty asenteellisuus pastori Arvīds Perlabachsia ja hänen ryhmäänsä (Uusi veljesseurakunta) kohtaan. Ei ole epäilystäkään siitä, kenen puolella tutkija itse on liikkeen kriisiä pohtiessaan. Enemmistön ja valtalinnan kannoista poikkeavaa ryhmää olisi kuitenkin käsiteltävä analyyttisesti tieteellisessä tutkimuksessa. Herrnhutilaisuuden monimuotoisen uskonnollisen erityisluonteen näkökulmasta ”evangelikaali” Perlabachs istui kyllä liikkeen pitkäkestoiseen traditioon ainakin herätysintention osalta. Akateemisen kriittinen tutkija ei saa leimata tutkimuskohteenaan olevan uskonnollisen liikkeen päälinjasta poikkeavia ilmiöitä lahkolaisuudeksi, jolle oli ”vierasta herrnhutilaisuuden hienotunteinen (smalgais) hengellisyys” (s. 138, 142–146. 150).

Ceipen väitöskirja on eräistä puutteistaan huolimatta ansiokas kokonaisuus ainoan merkittävän, Latvian luterilaisen kirkon raameissa toimineen herätysliikkeen toiminnasta. Se on tärkeä ja tervetullut lisä Latvian kirkkohistorian tutkimukseen. Erityisesti aika ennen toista maailmansotaa kaipasi perusteellista tutkimusta. Riissä on toistaiseksi tehty varsin vähän tutkimus-

ta Latvian 1900-luvun kirkkohistoriasta. Viron kirkkohistorian tutkimus on Tartossa edennyt aivan eri tahdissa. Ceipe on joka tapauksessa yksi kirkkohistorian tienraaajaista kotimaassaan.

**JOUKO TALONEN,
PROF., VANTAA**